

PUTPEREST İNANÇLARDAN DÎVAN ŞİİRİNE KURBAN KANI

İlyas KAYAOKAY¹

Sâha-i kûyunda deryâlar gibi kanlar akar
Eyledün ‘âşıkları kurbân kurbân üstüne (Fütuhî)

Antik çağlardan beri hemen her toplumda mütegayir kisvelerde varlığını idâme ettiren kurban, insanlığın müşterek arketiplerindedir. Tanrıları (inandıkları unsur) yatıştırma, hoş tutarak gazabından korunma, keffâret adına yapılan bu minnet ve şükür ritüeli; umumiyetle kanlı ve kansız olmak üzere iki sûrette gerçekleştirilir.

Semâvî olan ve semâvî olmayan pek çok dinde kurban kanı; bereket, uğur, kötülüklerden korunma, arınma ve yeniden doğma aracıydı. Kur’an’da geçen, Hz. Âdem’in oğulları Habil ile Kabil’in kurban adama hikâyesini S. H. Hooke; Kain ile Habil mitosu başlığında mitolojik bağlamda anlatırken Kain’in Habil’i verimsiz bir tarlaya çağırdığını ve onu burada kurban ettikten sonra tarlayı bu kurban kanı ile ıslatarak verimli kılmayı amaçladığını yazar.²

Elazığ’ın bazı köylerinde de meyve vermeyen ağaçlara kurbanın kafası asılır ve kurban kanı sürülür. Aztekler’de yüzülen kurban derisi, törene katılan birisi tarafından giyilir ve akan kanlar toprağın verimli olması için gezdirilir. İnkalar fakir çocukları kurban edip kanlarından içecek ve kurabiye yapmışlardır.³

Antik Yunan’da; Diyonisos âyinlerinde kurban edilen hayvanın kanını içtiklerinde, ölümsüzlüğe kavuşacaklarına inanmışlardır. Gönül Tekin, Romalıların bereket tanrısı Kibele’nin bir boğa olan oğlu ve aynı zamanda sevgilisi Attis’in yeniden dirilmesini sağlamak amacıyla kan günü adı verilen 24 Mart’ta baş râhiplerin Attis’e sunmak üzere kollarından kan akıttıklarını söyler.⁴ Eski Mısır’ın Ölüler Kitabı’nda; «Râ»nın rûhu olarak Horus’un, tanrıların yeniden doğması için kendisini kurban olarak yaralayıp kan akıttığı yazılıdır.⁵

¹ Uzman, Eski Türk Edebiyatı. kayaokay_2323@hotmail.com Bu makale Yüzakı Dergisi, Eylül 2015 Sayı: 127 s.71-75’de yayımlanmıştır.

² S. H. Hook, «Ortadoğu Mitolojisi; Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Müsevî Hıristiyan Mitosları», (Çev: Alâeddin ŞENEL), İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 146.

³ Gürbüz ERGİNER, «Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri», Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 79-80.

⁴ Gönül TEKİN, «Ahmed-i Dâ’î Çengnâme» Harvard University, 1992, s. 213.

⁵ Albert Champdor, «Eski Mısır’ın Ölüler Kitabı», (Çev: Suat TAHSUĞ), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1984, s. 20

Güneş dîni olarak bilinen Mitraizim’de kurban edilen hayvan bir boğadır. Bu boğanın kanıyla yıkanan kişinin kötülüklerden arınacağı ve yeniden doğup Mitra ile güneşe yükselerek ölümsüzlüğe kavuşacaklarına inanılır. Kurbanlık boğa daha sonra yerini kuzuya bırakır ve hıristiyanlığa sirâyet eder. Yoğun olarak Pagan ve Mitra inançlarının tahakkümü altında bulunan muharref Hıristiyanlığa göre Hazret-i İsa, insanlığın tüm günahlarını üstlenerek kendisini kurban eden kurbanlık bir kuzudur. Yuhanna’da (6: 54) Hazret-i İsa’ya atılan bu iftirayı görmekteyiz:

“Bedenimi yiyenin, kanımı içenin sonsuz hayatı vardır ve ben onu son günde dirilteceğim.” Bugün dahî kiliselerde temâşâ edilen ekmek ve şarap, Hazret-i İsa’nın bedeni ve kanı olarak düşünülür. Tevrat’ta (Çıkış, 24/5) Hazret-i Musa’nın kesilen kurban kanını alıp bir leğene koyduğunu ve kanın yarısını mezbaha, kalanı da kavmin üzerine serptiği yazılıdır.

Eski Türklerin av kurban âdetlerinde kan dökmemeye çalıştığını söyleyen Jean-Paul Roux; kanın ilâhî bir güç olduğunu, bu yüzden akıtmaktan çekindiklerini belirtir.⁶ İbrahim Kafesoğlu; Göktürk hanlarının mezarları başında düşman ordularının kumandanlarının kanının akıtıldığını, tarihçi Jordanes’ten iktibasla nakleder.⁷

Mezar üstüne kan dökme, Kâşgârlı Mahmud’un Alp Er Tunga’nın (Afrasiyab) kızı Kaz’ı anlattığı maddede de görülmektedir. Kaz’ın kocası Siyavuş’un öldürüldüğü yerde, ateşe tapanlar her sene gelip ağıtlar yakmışlar ve kestikleri kurbanın kanını mezara sürmüşlerdir. Bugün Anadolu’da ziyaretlerde kurban kesilmesi ve kanın mezara dökülmesinin kökenlerini buralarda aramalıyız. Müellifi belli olmayan Abuşka lüğatinde Türklerin mukaddes saydıkları “Yada” taşına kurban kanının sürülmesi sûretiyle yağmur yağdırılmaya çalışıldığı anlatılmaktadır.⁸

İslâmiyet’te de Allah adına kesilen kurbanlar, dînin şiarları, alâmetleri olarak ilân edilmiş ve ona hürmet gösterilmesi emredilmiştir. Buradan hareketle Anadolu’da kurban kanının kötüyü, uğursuzluğu ve belâyı def ettiğine inanılır. Kurban kanına basmak günah olarak bilinir. Bucak-Bayır Türkmenlerinde; kurban kanı ayak altında çiğnenmesin diye gömülür, bundan dolayı da kişinin sevap kazanacağına inanılır. Karapapah Türklerine göre de kurban kanı şifâlidir. Sivas yöresinde, elde zuhur eden siğillerin geçmesi için kurban kanı sürülür. Ordu yöresinde de nefes darlığı çeken çocuklara kurbanın ilk kanı içirilir. Kadir Mısıroğlu sohbetlerinden birinde küçükken

⁶ Jean-Paul Roux, «Eski Türk Mitolojisi», (Çev: Musa Yaşar SAĞLAM), Bilge Su Yayınları, Ankara, 2011, s. 83.

⁷ İbrahim KAFESOĞLU, «Eski Türk Dîni», Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 51.

⁸ Hikmet TANYU, «Türklerde Taşlarla İlgili İnanışlar», Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 58.

yürüyemediğini ve bir yaşlı kimsenin annesine tavsiyesi üzerine kurban kanı ile yıkandıktan sonra yürüyebildiğini anlatır.

Anadolu’da; doğum, sünnet, askerlik, evlenme gibi hayatın önemli geçiş merhalelerinde kurban kanı ile ilgili uygulamaları görmekteyiz. Bazı yörelerde damadın evi önüne kurban kanı akıtılır. Gelin bu kana basmaz, üzerinden atlayarak hânesine girer. Kurban kanının damadın üzerine sıçratıldığı da görülmektedir. Askere gidenlerin başına kına yakılıp alınına da kurban kanı sürerler. Bina dikmek için kazılan arsaya kan döküldüğünü bizzat görmüş idim. Bazı yerlerde binanın sağlam olması için kan ile birlikte taş, bozuk para da temele atılmaktadır. Bu uygulamalar Avrupa ve Afrika ülkelerinde de görülmektedir. Mircea Eliade’ye göre inşaatlara kan dökülmesi kolektif bilinçdışının etkisidir.⁹ Mademki tanrılar; dünyayı yaratabilmek için, bir deniz canavarını veya ezelden beri var olan bir varlığı öldürmek ve parçalamak zorunda kalmışlardır. O hâlde insan da kendi dünyasını kent veya ev hâlinde inşa ederken onları taklit etmek zorundadır. Bunun sonucunda, inşaatlar sebebiyle kanlı veya sembolik kurbanlar ortaya çıkmıştır.” Anadolu’da yeni alınan araba, traktör, vs. gibi kıymetli şeylere kazadan belâdan korunmak amacıyla kan sürülür. Şamanizm’de de şaman olmaya namzet kişi son merhalede bir kurban keser ve kurban kanı kıyafetine sürülür. Bazen de gözüne, başına, kulağına bu kandan sürerler.

Câhiliyye döneminde yeni doğan çocukların şerefine kurban kesilir ve kanı çocuğun başına sürülürdü. Bu «akika kurbanı» âdeti daha sonra İslâmiyet’te nesîke adını almış, fakat kurban kanının başa sürülmesini Peygamber Efendimiz bizzat yasak etmiştir. Ancak yine de şeytan, ayrıntıda gizlenerek putperest inançların uygulamalarını Müslümanlar arasına yerleştirmiştir. Putlarına hacda kestikleri kurbanların kanından süren câhiliyye müşriklerine Allah şöyle cevap vermişti:

“Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvânız ulaşır.” (el-Hac, 37)

Anadolu’da Kurban Bayramı’nda kurban kesildikten sonra kurbanı kesen yahut kurban sahibi, şahâdet parmağı ile çocukların alınına bu kanı sürer. Kırgızlarda bu işlem biraz daha titizdir. Bir kâsenin altına tuz koyulur ve üstü pamukla kaplanır. Bu kaba dökülen kurban kanı aile fertlerinin alınına sürülür.

Sosyal hayatın gelenek ve uygulamalarına kayıtsız kalmayan dîvan şairleri de kurban kanının alınına sürülmesi geleneğini beyitlerinde işlemişlerdir. Necâtî Bey, 15. asırda çocukların alınına kurban kanı sürüldüğünü bir beytinde göstermektedir

⁹ Mircea Eliade, «Kutsal ve Dindışı», (Çev: Mehmet Ali KILIÇBAY), Gece Yayınları, Ankara, 1991, s. 32.

‘Iyd-ı adhâ mıdır ol dest kim etfâl-misâl
Hûn-ı kurbân ile alnın ede ahmer kanım

“Kurban Bayramı mıdır o el, kurban kanı ile senin alnını çocuklar gibi kanımın kırmızısı eder.”

Münîrî’nin beyti gül-bülbül efsânesine telmihtir. Bülbül güle yaklaşınca (kurban olma) dikenleri bülbülü yaralar, bülbülün akan kanı sayesinde de gül, kırmızı olmuştur. Çimen sultanı güldür, çocuğu ibaresinden kasıt gülün gonca hâli olarak düşünülebilir. Goncanın duruşu ile kanın alındaki görüntüsü birbirine yakındır:

Tıfl-ı sultân-ı çemen alnında kurban kânı var
Oldu benzer andelîb-i haste-dil kurbân-ı gül

“Çimen sultanının çocuğunun (yani gonca gülün) alnında kurban kanı var. (Onun bu hâli) gülün kurbanı olan, gönlü dertli bülbülün hâline benzedi.”

Şâirlerimiz, gonca ile çocuk arasında bir «tazelik» ilgisi kurar:

Nev-şüküfte gonca gûyâ tıfl-ı nev-resdür ki çerh
Bülbülü kurbân idüp kor alnına bir katre kan (Hâletî)

“Yeni açılmış gonca; sanki yeni yetişmiş bir çocuktur ki, felek, bülbülü kurban edip alnına bir katre kan sürer.”

Gül itdi hançer-i hârıyla bülbülü kurbân
Cebîni üzre kodı tıfl-ı gonca katre-i kân (Bursalı Rahmî)

“Gül, hançere benzeyen dikeniyile bülbülü kurban etti. Gonca çocuğu bir damla kanı alnının üzerine koydu”

‘Iyd-ı nevrûz oldu vü alnında tıfl-ı goncanun
Şol kızıl ben kim görünür tâze kurbân kanıdır (Tâcizâde Câfer)

“Nevruz bayramı oldu taze goncanın alnında bir kırmızı ben görünür ki taze kurban kanıdır.”

Dîvânında bu âdete bazı beyitlerinde yer veren Zâtî; sevgilinin yüzünü suya, kurban kanını ise güle benzetir:

Kim ki görse âbda ‘aks-i gül-i hamrâ sanur
Ey yüzi gün meh cebînün üzre kurbân kanım

“Ey gün yüzlü sevgili ay gibi olan alnının üzerindeki kurban kanını kim görse kırmızı gülün suda yansımaları olduğunu sanır.”

Dîvan şiirinin yetenekli çocuğu Fehîm-i Kadîm; ufku sabahın alnına benzettiği beytinde, şafak vaktinin kızılığını kurban kanına benzetir:

Şafak-ı hûnın ider tıfl-ı felek zîb-i cebîn
Fitne bismil-geh-i çeşmündeki kurbânun olur

“Gözünün fitne mezbahasında kurbanın olduğu için, feleğin çocuğu yani sabah, kanının kızıl rengini, alnının süsü eyler. (Şafak kızılığı senin fettan bakışlarına kurban düştüğü için meydana gelir.”

‘İyd-ı hüsnünde senün çerhün hamel kurbânıdır
Görünen gül-gun şafak alnında kurban kanıdır (Kemal Paşa-zâde)

“Senin güzelliğinle bayram eden felek, koç burcunu kurban eder. Feleğin alnındaki şafak, işte o kurbanın kanıdır”

Ol hilâl ebrûlarının mihr ü meh kurbânıdır
‘İyd-i hüsnünde şafak gûyâ ki kurban kanıdır (Bâlî)

“Ey sevgili, güneş ve ay, hilâl gibi olan kaşlarının kurbanıdır. Şafak, güzelliğinin bayramında sanki kurban kanıdır.”

Bülbül misal âşıklar da sevgilinin yolunda kendilerini kurban etmişlerdir. Bu kanı sevgili alnına sürerse âşıklar için büyük lütuftur:

Ey kemân ebrû kimin kurbânıyım bilsin bu halk
Resmdir sür alnına bir katre kanımdan benim (Behiştî Sinan)

“Ey keman kaşlı sevgili benim kimin kurbanı olduğumu bu halk öğrensin. Benim kanımdan alnına bir damla sür, zira bu bir âdettir.”

Kan bahâ olsun bana hem ideyin kanum helâl
Ger sürerse barmag ile alnına kanum benüm (Sürûrî)

“Eğer (uğruna can verdiğim) sevgili, parmağıyla alnına kanımdan sürerse, bu benim için diyet / kan parası olsun böylece kanımı da helâl edeyim.”

Barnağıyla elüne bir katre kan alup komış
Âşıkın kurbân iderken ol meh-i nâ-mihribân (Râmî)

“O merhametsiz ay yüzlü sevgili, âşığını kurban ederken parmağıyla kan alıp eline koymuş.”

Allâh Teâlâ'nın (Bakara Sûresi 173. âyette) bize haram kıldığı şeylerden biri de kandır. Bazı âlimler kurban kanının necis olmadığı görüşünde olsa bile kan necistir ve alna sürülmesi, şeytanın;

“Ben buradayım ve geleneklerinizin içerisindeyim!” demesinden gayrı bir şey değildir.